

II. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1961

Α'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΠΕΛΛΗΣ
(ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ) (29 ΙΟΥΝ. - 18 ΙΟΥΛ. 1961)

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα γενικῶς, ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας περιφερείας, τὸ ἔργον τῆς περισυλλογῆς ἐκδηλώσεων τοῦ ἐκ παραδόσεως βίου τοῦ λαοῦ ἔχει ὑπολειφθῆ αἰσθητῶς ἐξ αἰτίων μεταξὺ ἄλλων κυρίως καὶ τῆς πρὸ πεντηκονταετίας μόλις ἀπελευθερώσεως τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν ξένον ζυγόν. Διὰ τοῦτο ἡ κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας γενομένη ὑπ' ἐμοῦ ἔρευνα εἰς τὰ κάτωθι κέντρα τοῦ νομοῦ Πέλλης: Νησί, Ἀρνισσα παρὰ τὴν ὁμώνυμον λίμνην, Ἀγ. Ἀθανάσιος, Σαρακηνοί, Πρόμαχοι, Σωσάνδρα, Ἴδα, Λουτράκι, Μαργαρίτα, Ἐδεσσα καὶ Φλαμουριά ἐπλήρωσεν αἰσθητὸν κενὸν τῆς γνώσεως παρ' ἡμῶν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς περιφερείας ταύτης.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου εἶχον ὡς συνοδόν μου τὸν ἐντόπιον κ. Γεώργ. Γεωργιάδην, διδάσκαλον, ὅστις μὲ ἐβοήθησε μετ' ἐξαιρέτου ζήλου εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν καταλλήλων πληροφορητῶν καὶ γενικῶς εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τῆς ὅλης ἐργασίας ταύτης.

Ἀμέριστος ὑπῆρξε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ συνδρομὴ τῆς Νομαρχίας Πέλλης διὰ τοῦ νομάρχου κ. Χρ. Δέπα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκφράζεται ἡ εὐγνωμοσύνη μου ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης¹.

Διὰ τῆς μετακινήσεώς μου ἐντὸς 18 ἡμερῶν εἰς 11 χωρία καὶ τὴν Ἐδεσσαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ συστηματικὴ, οὕτω δὲ ὠλοκληρωμένη, ἐξέτασις τῆς λαϊκῆς παραδόσεως εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην. Ἡ ἐργασία μου ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὸν σχηματισμὸν γενικῆς εἰκόνης τῆς λαογραφικῆς φυσιογνωμίας τῆς περιοχῆς, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον εἶχον καθορισθῆ ὑπ' ἐμοῦ πρὸς ἐξέτασιν ὠρισμέναι μόνον ἐκδηλώσεις ἐκ τοῦ ἐνταῦθα κατὰ παράδοσιν ὑλικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τῶν κατοίκων, οἵτινες ἀσχολοῦνται βιοποριστικῶς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν.

¹ Εὐχαριστίας ἐπίσης ἐκφράζομεν εἰς τὸν Ἐπιθεωρητὴν τῶν δημ. Σχολείων κ. Γεώργ. Πάλλαν, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰ κοινοτικὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα ἐβοήθησαν ἡμᾶς πρὸς τοῦτο, πρὸς δὲ καὶ τοὺς προθύμους πάντοτε πληροφορητὰς ἐπὶ τῶν ἐρευνηθέντων θεμάτων.

Εἰς τὴν καταγραφεῖσαν λαογραφικὴν ὕλην, ἣ ὁποία καταλαμβάνει 585 σελίδας, σχ. 8ου μεγ., περιλαμβάνονται κυρίως 70 ἄσματα, ἠχογραφημένα ἐπὶ 8 ταινιών, δημῶδεις παραδόσεις, ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, 3 παραμύθια, εἰδήσεις περὶ τοῦ γεωργικοῦ βίου κλπ.

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐξετάσεως τῆς ὕλης ταύτης διαπιστώνεται ὅτι εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῆς ἀκροαίας αὐτῆς πρὸς βορρᾶν περιοχῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν λατρείαν καὶ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὴν ἔθιμα τοῦ λαοῦ, τὰς δημῶδεις παραδόσεις καὶ πολλὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὑπάρχει στενὴ σχέσις πρὸς τὸν λοιπὸν ἑλληνικὸν χῶρον μέχρι καὶ τῶν νοτιωτέρων σημείων του, οὕτω δὲ κοινὴ ἱστορικὴ πολιτιστικὴ παράδοσις. Κατωτέρω γίνεται λόγος περὶ τινῶν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν κοινῶν πολιτιστικῶν τούτων στοιχείων.

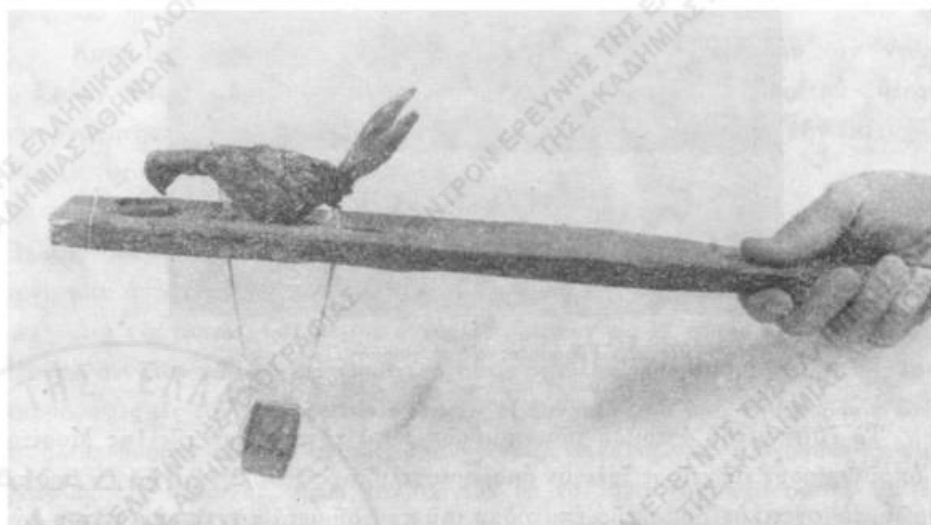

Εἰκ. 1. Ὑδρομόμλος εἰς τὸ χωρίον Πρόμαχοι.

Τὸ ἔθιμον τοῦ ἀγερομοῦ τῶν παιδιῶν κατὰ τὴν πρωίαν τῆς 1ης Μαρτίου, τὰ ὁποία φέρουν εἰς χεῖρας ξύλινον ὁμοίωμα χελιδόνος (εἰκ. 2) καὶ ἄδουν πρὸ τῶν θυρῶν τὸ σχετικὸν ᾠσμα τῆς ἐπανόδου τοῦ πτηνοῦ μετὰ τὴν ἀπουσίαν του λόγω τοῦ χειμῶνος, διαδεδομένον εἰς πολλοὺς ἑλληνικοὺς τόπους, ὡς τῆς Θράκης, τῆς Δωδεκανήσου κ.ἀ., ἀπαντᾷ ὁμοίως καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην τῆς Μακεδονίας. Οὕτως εἰς τὴν Ἄρρην τὰ παιδιά, ἀφοῦ συγκεντρωθοῦν καθ' ὁμάδας τὴν πρωίαν τῆς 1ης Μαρτίου «παίρνουνε μαζί μιὰ ξύλινη χελιδόνα ποὺ εἶναι τοποθετημένη ἐπάνω σὲ σανίδι, τὴν ἔχουν στολισμένη μ' ἕνα εἰδικὸ ψιλὸ χαρτὶ καὶ γυρίζουν στὰ σπίτια καὶ τραγουδοῦν μπροστὰ σὲ κάθε σπίτι :

Χελιδόνα ξερχεται
 ἀπὸ τῆ Μαύρη θάλασσα.
 Θάλασσα ἐπέρασε,
 τῆ φωλιά θεμέλιωσε,
 5 κάθησε τὸ ἔλάλησε
 κ' ἐγλυκοκελάδησε.
 «—Μάρτη, Μάρτη βροχερὸ
 καὶ Φλεβάρη χιονερέ.
 Ὁ Ἀπρίλης δ γλυκὺς
 10 ἔφτασε δριμύς, μακρὺς.
 Τὰ πουλάκια κελαδοῦν,
 τὰ δενδράκια φύλλα ἀνθοῦν,
 τὰ δρνίθια αὐγά γεννοῦν
 καὶ ἀρχινοῦν γὰ τὰ κλωσσοῦν.

Δίδουν στὰ παιδιά ποὺ τὰ λένε αὐγά καὶ λεφτά. Τὰ αὐγά αὐτὰ καὶ τὰ χροῖματα τὰ μοιράζουν ἀναμεταξύ των καὶ ἀγοράζουν ὅ,τι θέλουν».

Εἰκ. 2. Διὰ τοῦ κρεμαμένου σιδηροῦ τεμαχίου, ἐνῶ ἄδεται τὸ χελιδόνισμα, τίθεται εἰς κίνησιν ἐναλλάξ ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ οὐρὰ τῆς χελιδόνας.

«Ὅταν λένε τὸ τραγούδι στὰ σπίτια, τὰ κορίτσια ἐκεῖ παίρνουν ἓνα μικρὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ χαρτί μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι στολισμένο τὸ χελιδόνι καὶ τὸ χαρτάκι αὐτὸ τὸ κολλοῦν στὸ μέτωπό τους, γιὰ γὰ μὴ τις μαυρίσῃ ὁ ἥλιος» (Χφ., 2394, σελ.89-

90). Ὁ ἀγερμὸς οὗτος, ὃ ὁποῖος συνεχίζεται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου (Η', 60), ὅτι ἐτελεῖτο ὑπὸ τῶν παίδων εἰς Ρόδον κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν¹. Ἀργότερον, τὸν 4ον αἰ. μ.Χ., ἀναφέρει τὸ ἔθιμον τοῦτο ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς εὐρέως διαδεδομένον (Migne, P.G., 57, 409)². Πλὴν τῆς Ἀρνίσσης τὸ χελιδόνισμα τοῦτο ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς περιφερείας ταύτης τῆς Μακεδονίας, ὡς εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον (χφ., σ. 176) καὶ τὴν Σωσάνδραν (χφ., σ. 309), εἰς τινα δὲ τελεῖται τὴν 9ην Μαρτίου, ὡς εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς (χφ., σ. 212), τὸ Λουτράκι (χφ., σ. 407, 425) καὶ τὴν Μαργαρίταν (χφ., σ. 460). Ὁ ἀγερμὸς οὗτος παραληφθεὶς ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς σλάβους τῆς περιοχῆς τῶν Σκοπίων (Βλ. E. Schneeweiss, Serbo-kroatische Volkskunde, I Teil, 1961, σ. 131).

Τὴν ἡμέραν ἀκόμη τῆς 1ης Μαρτίου, αἱ μητέρες «βάζουν στὰ παιδιὰ τὰ μικρὰ τὴ μαρτίγκα στὰ χέρια (εἰς τὸν καρπὸν) δένουν ἀπὸ δυὸ κλωστὲς ἄσπρη καὶ κόκκινη μὲ τίς ἴδιες κλωστὲς κρεμοῦν ἀπὸ τὸ λαιμὸ τῶν παιδιῶν μιὰ δεκάρα, γιὰ νὰ μὴ τὰ μαυρίσῃ ὁ ἥλιος». Ὅταν δὲ κατόπιν ἴδουν τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτον χελιδόνι, ἀφαιροῦν τὸν Μάρτη, τὸν ἀποθέτουν εἰς τι δένδρον, διὰ νὰ τὸν πάρῃ τὸ χελιδόνι καὶ φέρῃ εἰς αὐτὰ δῶρα (χφ., 2394³, σ. 90-91 Ἀρνίσσα). Τὸ πανελληνίως ὑπάρχον ἔθιμον τοῦτο εἶναι ἐπίσης πολὺ παλαιόν, δεδομένου ὅτι μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξις καὶ τούτου ἤδη τὸν 4ον αἰ. ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου⁴.

Ἡ δοξασία πολλαχοῦ καθ' ἣν εἰς ὠρισμένας νύκτας τοῦ ἔτους, π.χ. τῆς παραμονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (6 Αὐγ.), τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρ.), τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς⁵ κλπ., παρουσιάζεται ἄνοιγμα εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τινὰς μόνον στιγμάς, ὅ,τι δὲ προφθάσῃ τις νὰ ζητήσῃ τὸ ἀπολαμβάνει, ὑπάρχει καὶ ἐνταῦθα (χφ., σ. 122 Ἀρνίσσα, σ. 176 Ἀγ. Ἀθανάσιος, σ. 426 Λουτράκι) διὰ τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

¹ Περί τῆς θέσεως γενικῶς τῆς χελιδόνος εἰς τὴν ἀρχαίαν γραμματείαν καὶ ὡς ἀγγέλου τῆς ἐπανάδου τοῦ ἔαρος βλ. εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ Κωνστ. Ἰ. Μερκενίτου, Ἡ χελιδὼν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ γραμματείᾳ, Πλάτων, ἔτ. Ε' (1953) σ. 3-32, ἔτ. Θ' (1957) σ. 362-391.

² Βλ. καὶ παρὰ Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Β' I, 1948, σ. 22.

³ Ἐφεξῆς ἡ παραπομπὴ μὲ τὴν βραχυγραφίαν: χφ.

⁴ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Α', 1920, σ. 72, τόμ. Β', 1921, σ. 209 κ.εξ. μάλιστα ἐν σ. 213 καὶ ἐν Λαογ. Γ', 646 κ.εξ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην ἐν Λαογρ., τόμ. 11 (1934/37), σ. 637. Φαίδ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν., σ. 19-23 (ἐν σ. 23 σημ. παρατίθεται βιβλιογραφία).

⁵ Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρ. Α', 1922-23, σ. 169. Προσέτι εἰς Κυπρ. Χρονικά., ἔτ. Δ' (1926), σ. 200. Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. 2 (1939), σ. 137.

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, θεωρουμένη πολλαχοῦ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ὡς χρονικὸν ὁρόσημον τῆς ἀρχῆς τοῦ καλοκαιριοῦ, εἶναι συνδεδεμένη μὲ σχετικὰ ἔθιμα γεωργῶν, μάλιστα δὲ τῶν ποιμένων, ὡς καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς περιοχάς¹. Τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς, μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, στολίζεται ἡ ἐξώθυρα τῆς οἰκίας μὲ στεφάνια ἀπὸ ἄνθη καὶ χόρτα, τὰ ὅποια κρεμῶνται ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς στάβλους καὶ τὰς μάνδρας (χφ., σ. 466), τὴν δ' ἐπομένην πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καρφώνονται πράσινοι κλάδοι εἰς τοὺς ἀγρούς (χφ., σ. 214 Σαρακηνοί, σ. 177 Ἁγ. Ἀθανάσιος). Εἰς τὸν Ἁγ. Ἀθανάσιον ἡ ἑορτὴ ἔχει προσλάβει ἰδιαιτέρως ποιμενικὸν χαρακτήρα. Οὕτω μέχρι πρὸ τινῶν ἐτῶν προσεφέροντο ὑπὸ τῶν ποιμένων ὡς τάξιμον (κουρμπάνι) ἀρνιά, τὰ ὅποια ἐσφάζοντο τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς καὶ διενέμετο τὸ κρέας εἰς τοὺς πανηγυριστάς.

Εἰκ. 3. Σταυροὶ διὰ κόπρου βοός.
(Ἁγιος Ἀθανάσιος).

Ἀπὸ τῆς παραμονῆς ἐπίσης τῆς ἡμέρας ταύτης ἤρχιζε τὸ πρῶτον ἀμέλγμα τῶν προβάτων. Προτοῦ ὅμως ἀμέλγουν, «στὸ κάθε σπίτι θὰ ἀνάψουν ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα κοπριές. Ἀποσπέρας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅταν στολίσουν μὲ λουλούδια τὴν πόρτα, θὰ πάρουν βουδιά (=κοπριά τοῦ βοδιοῦ) καὶ θὰ κάμουν τρεῖς σταυροὺς στὴν πόρτα...» (χφ., σ. 158-59, σ. 177-178) ἢ δύο (εἰκ. 3). Τὸ ἔθος τοῦτο τῶν σταυρῶν ἐπὶ τῆς θύρας διὰ κόπρου βοδῆς ὑπενθυμίζει τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν εἰς

τὴν Ἀττικὴν κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῶν Ἀνθεστηρίων (ἡμέραν τῶν χοῶν), καθ' ἣν οἱ κάτοικοι «πίττη τὰς θύρας ἔχριον»² πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μὴ εισόδου ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ψυχῶν νεκρῶν, αἱ ὅποια κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας εἶχον ἀνέλθει ἐκ τοῦ Ἅδου³.

Τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἐνταῦθα Μακεδονικὸν ἔθιμον ἀποβλέπει εἰς εὐετηρικὸν μᾶλλον σκοπὸν, φαίνεται δὲ ὅτι ἡ χάραξις σταυρῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην,

¹ Βλ. *Georges Spyridakis*, *Saint Georges dans la vie populaire*, *Hell. Contemp.*, 6ème année, 1952, σ. 141-42. Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1956/57, σ. 180 κ.ἑξ.

² Βλ. Φώτιος ἐν λ. *μιαρὰ ἡμέρα*.

³ Βλ. *Ludwig Deubner*, *Attische Feste*, [φωτοτ. ἀνατ.] Hildesheim 1959, σ. 112.

ὡς συνήθεια, ἔχει μεταφερθῆ ἕξ ὁμοίας κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον, ὅτε εἰς τινὰς τόπους διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σφαζομένου πασχαλίου ἀμνοῦ σχηματίζονται σταυροὶ ἐπὶ τῆς θύρας¹. Τὴν ἡμέραν ἔτι τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγ. Γεωργίου οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι δένουν σχοινιά ἀπὸ δένδρα καὶ κουνιοῦνται εἰς κάθε δὲ νέαν, ἡ ὁποία κάθεται ἐπὶ τῆς αἰώρας, αἱ ἄλλαι νεάνιδες θὰ τραγουδήσουν ἕσματα σχετικὰ πρὸς τὸν νέον μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι ἐρωτευμένη (χφ., σ. 178 Ἀγ. Ἀθανάσιος, σ. 466 Μαργαρίτα). Τὸ ἔθιμον τοῦτο τῆς αἰώρας γίνεται συνήθως, πλὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, κατὰ τὴν Δευτέραν ἢ τὴν Τρίτην τοῦ Πάσχα (χφ., σ. 364 Ἰδα).

Αἱ ἐθιμικαὶ πράξεις κατὰ τὸ Ψυχασάββατον τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ὡς καὶ αἱ σχετικαὶ δοξασίαι, ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην μὲ ὅμοια γνωρίσματα ὡς καὶ εἰς ἄλλους νοτιώτερον τόπους. Πιστεύεται οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὅτι αἱ ψυχαὶ αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀνέλθει ἐκ τοῦ Ἄδου ἀπὸ τῆς Μεγ. Πέμπτης ἢ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἐπανέρχονται εἰς τὸν τόπον των κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην. Εἰς τὴν Ἀρμισσαν, ὅταν μεταβαίνουν κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ νὰ γονατίσουν, κρατοῦν «στὰ χέρια κλαδιὰ καρδιᾶς, γιὰ νὰ περᾶνε οἱ ψυχὲς τῶν πεθαμένων καὶ νὰ τοὺς κρατοῦν σκιά. Ὅποιος μπορεῖ νὰ κοιμηθῆ ἐκείνη τὴν ὥρα πὸν γονατίζομε, τοὺς βλέπει τοὺς πεθαμένους καὶ μιλάει μαζί τους.

Τότες οἱ ψυχὲς φεύγουνε ἀπὸ τὰ μνήματα κ' ἔρχονται κείνη τὴν ὥρα στὴν ἐκκλησίαν. Μιὰ φορὰ τὸ χρόνον γίνεται αὐτὸ γιὰ τοὺς πεθαμένους» (χφ., σ. 123, Ἀρμισσα. Βλ. καὶ σ. 489 Φλαμουριά).

Ἡ πανελλήνιος συνήθεια τῆς παρατηρήσεως τῶν πρώτων 6 ἢ 12 ἡμερῶν τοῦ Ἀυγούστου ὡς μερομηνίων, πρὸς πρόβλεψιν τῆς καιρικῆς καταστάσεως κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, πρὸς δὲ καὶ ἡ δεισιδαίμων πίστις περὶ τῶν πρώτων τριῶν ἢ ἕξ ἡμερῶν τοῦ μηνὸς τούτου ὡς δυσσιώνων (δριμῶν) καθ' ὅς ἀποφεύγεται ἢ πλύσις ρούχων, ἢ λουῖσις κ.ἄ., ἀπαντοῦν καὶ ἐνταῦθα εἰς εὐρείαν διάδοσιν (χφ., σ. 77, 154-55, 232-33, 397, 462).

Τὴν 6ην Ἀύγ., ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐκομίζοντο παλαιότερον σταφύλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς εὐλόγησιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως (χφ., σ. 233 Πρόμαχοι), ἡ δὲ πρώτη Σεπτεμβρίου θεωρεῖται καὶ ἐνταῦθα ὡς Πρωτοχρονιά.

Ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ Δωδεκαημέρου, ἦτοι ἀπὸ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστου-

¹ Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἀν., σ. 164.

² Βλ. Ἀθαν. Χ. Μπούιουρα, Προλήψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις (1931), σ. 106-108.

γέννων μέχρι τῆς προτεραίας τῶν Θεοφανείων, χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ τῆς σφαγῆς χοίρων κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων (χφ., σ. 20, 83, 215, 252), ἣτις συνήθεια συνεχίζεται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῶν ἑλληνορωμαϊκῶν καὶ τῶν κατόπιν βυζαντινῶν χρόνων¹.

Ἐκ τῶν Ἀγίων α') ὁ Ἅγιος Σπυρίδων τιμᾶται ὡς προστάτης τῶν γεωργῶν, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, με σχετικὰς παραδόσεις (χφ., σ. 228 Πρόμαχοι, σ. 297 Σωσάνδρα). β') Εἰς τὸν Ἅγιον Στυλιανὸν καταφεύγουν αἱ μητέρες τῶν ὀπίων τὰ παιδιὰ ἀποθνήσκουν ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησιν. Διὰ τὴν ζήσιν τὸ νεογέννητον «θὰ τὸ πάρη ἢ μαμμὴ, νὰ τὸ βάλῃ στὸ δρόμο. Τὸ δίδει στὸν Ἅγιο Στυλιανό, γιὰ νὰ σταματήσῃ νὰ μὴν πεθάνῃ. Ὅποιος τὸ βροῖ τὸ παιδί, θὰ τὸ βαφτίσῃ καὶ τοῦ βγάξῃ τὸ ὄνομα Στυλιανός» (χφ., σ. 67 Καρυδιά, σ. 351 Ἰδα). γ') Ὁ προφήτης Ἡλίας θεωρεῖται ὡς ἔφορος τῶν βροχῶν. Εἰς τὰς σχετικὰς περὶ αὐτοῦ παραδόσεις λέγεται, ὅτι ὁ προφήτης Ἡλίας «εἶναι ζωντανὸς Ἅγιος. Ὅταν βροντᾷ, βροντᾷ ὁ προφήτης Ἡλίας. Τρέχει στὸν οὐρανὸ μετὰ τὸ κάρρο καὶ βροντᾷ.» (χφ., σ. 68 Νησί, σ. 213 Σαρακηνοί), ὅταν δὲ ἀστράπτῃ «ἔλεγαν πὼς ἔβγαζαν σπίνθες τὰ πέταλα τοῦ ἀλόγου του. Ἄλλοι ἔλεγαν πὼς ὅταν ἀστραφετὲ ἔβγαζε τὸ σπαθὶ τοῦ ὁ προφήτης Ἡλίας, γιὰ νὰ σφάξῃ τὸ θηρίο ποὺ τὸ κυνηγᾷ» (χφ., σ. 283 Σωσάνδρα, σ. 343 Ἰδα). Ἡ πίστις αὕτη περὶ τοῦ προφήτου Ἡλίας εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς ὅλον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, πρὸς δὲ καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς σλαβικοὺς λαούς², μαρτυρεῖται δ' ἤδη διαμορφωμένη εἰς σχετικὰς παραδόσεις κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους³, σήμερον δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις τελοῦνται λιτανεῖαι εἰς τὰς ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων ἰδρυμένας ἐκκλησίας του εἰς περιπτώσεις ἀνομβρίας, διὰ νὰ πέσῃ βροχὴ⁴. δ) Οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι, Κοσμάς καὶ Δαμιανός, τιμῶνται καὶ ἐνταῦθα, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπίσημον λατρείαν, ὡς ἰατροί⁵. εἰς τὸ χωρίον Νησί μάλιστα ὑπάρχει παλαιὸν παρεκκλήσιον πρὸς τιμὴν τούτων. Τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης των, τὴν 1ην Ἰουλίου, σφάζεται ἐνταῦθα κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελέσεως τῆς θείας λειτουργίας κριός, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀγορασθῆ διὰ χρημάτων τοῦ ταμείου τῆς ἐκκλησίας. Τὸν κριὸν τοῦτον «τὸν ψήνουν ἔξω ἀπὸ τὸ παρεκκλήσι τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, τὸ ψήνουν στὴ σοῦβλα (εἶκ. 4). Μετὰ τὴν ἀπόλυσι τῆς ἐκκλησίας.... μοιράζουσι τὸ κρέας

¹ Βλ. Φαίδ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 26.

² Βλ. E. Schneeweiss, Serbokroatische Volkskunde, I. Teil, Volksglaube und Volksbrauch, Berlin 1961, σ. 142.

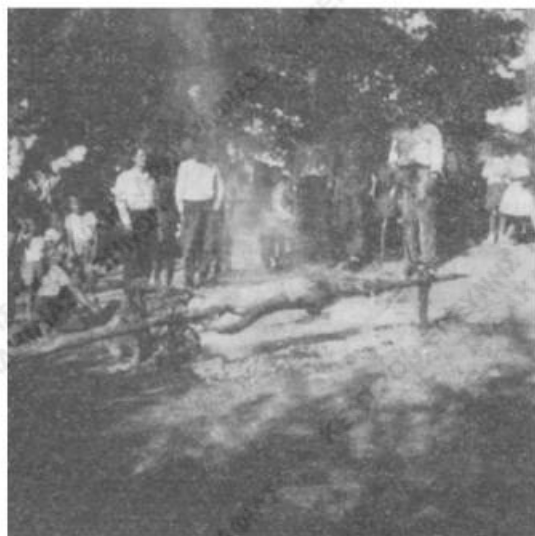
³ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α' 1920, σ. 92-92, τόμ. Γ' 1931, σ. 9-12.

⁴ Ἐνθ' ἄν., τόμ. Α', σ. 89-92, τόμ. Γ', σ. 6 κ. ἐξ.

⁵ Ἐνθ' ἄν., τόμ. Γ', σ. 73, 98.

σὲ κομμάτια. Τὰ κομμάτια τὰ παίρνουν παιδιά ἡλικίας 12-20 ἐτῶν καὶ τὰ βγάζουν στὴν δημοπρασία (εἰκ. 5). "Οποῖος δώσῃ περισσότερα, παίρνει τὸ κάθε κομμάτι. "Ενα

Εἰκ. 4 Τὸ ψήσιμον τοῦ κριοῦ.

(χφ., σ. 19), καὶ θυσία κριοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰαν.). ε') Ὁ Ἅγιος Μόδεστος θεωρεῖται προστάτης καὶ ἰατρός διὰ τὰ ζῶα εἰς περιπτώσεις ἐπιδημίας (χφ., σ. 19 Νησί).

Ὁ ὄφις, παρουσιαζόμενος ἐντὸς τῆς οἰκίας, πιστεύεται ὅτι εἶναι «τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ», δηλ. προστάτης καὶ φύλαξ αὐτοῦ, διὸ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ σκοτωθῇ (χφ., σ. 116 Ἄρρυσσα, σ. 190 Ἅγιος Ἀθανάσιος, σ. 214 Σαρακηνοί, σ. 231 Πρόμαχοι, σ. 291 Σωσάνδρα, σ. 324 Ἴδα, σ. 410 Λουτράκι, σ. 477 Φλαμουριά).

Εἰκ. 5. Ἡ διανομὴ τοῦ ψητοῦ κρέατος διὰ δημοπρασίας.

μέρος ἀπὸ τὸ κριάρι τὸ κρατοῦν οἱ Ἐπίτροποι, τὸ κόβουν σὲ μικρὰ κομμάτια καὶ τὸ μοιράζουν σ' ὅλα τὰ σπίτια, σ' ὅλες τὶς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ.

Τὸ μοίρασμα αὐτὸ εἶναι καθιερωμένο γιὰ τὴν υγεία τοῦ χωριοῦ ... Τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους τοὺς θεωροῦμε προστάτες τῶν παιδιῶν. "Όταν καμμιά φορὰ τύχη ἐπιδημία στὰ παιδιά, λέμε ὅτι ἐξεχάσαμε τοὺς Ἁγίους, μάλιστα, διὰ συμβῆ νὰ μὴ γίνῃ ἡ θυσία αὐτὴ» (χφ., σ. 17-19 Νησί).

Πλὴν τῆς θυσίας ταύτης γίνεται ἐνταῦθα, δηλ. εἰς τὸ Νησί

Πρόκειται ἔνταῦθα περὶ τῆς εὐρέως διαδεδομένης εἰς πλείστους ἑλληνικοὺς τόπους πίστεως τοῦ λαοῦ εἰς τὸ στοιχειὸ τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται ὡς ὄφρις. Ὁμοίως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα παριστάνετο ὡς ὄφρις ὁ ἀγαθὸς Δαίμων, ὁ ὁποῖος πλέον ὡς οἰκουρὸς ὄφρις ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηναίων ἀπέλαυε λατρευτικῶν τιμῶν¹. Ἡ δοξασία αὕτη ἀπαντᾷ ἔτι μὲ πλατεῖαν διάδοσιν καὶ εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον· εἰς τοὺς Βουλγάρους μάλιστα ὑπάρχει ἐν χορήσει καὶ ἡ λέξις *stihija*, ἣτις προέρχεται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς στοιχειό².

Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Πιρόμαχοι καὶ ἔγγυς τῶν ἑρειπίων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἰλαρίωνος εὐρίσκεται μεγάλη πέτρα, ἡ ὁποία λέγεται «Πέτρα τοῦ φιδιοῦ». Ἐπ' αὐτῆς στηρίζεται ἑτέρα πέτρα ὅπου «οἱ στείρες γυναῖκες ποὺ δὲν μένουν ἔγκυες πᾶνε πρωινὲς ὄρες νησιτικῆς, ὠρισμένη μέρα. Αὐτὴ ποὺ θὰ πάη θὰ γυρίσῃ γύρω τρεῖς φορὲς, θὰ περιέλθῃ τρεῖς φορὲς γύρω ἀπὸ τὴν ἐπάνω πέτρα, θ' ἀνάψῃ ἓνα κερί· ἄλλῃ ἀφήνει καὶ χορήματα πάνω στὸν βράχο καὶ πιστεύει ἔτσι ὅτι θὰ μπορέσῃ νὰ μείνῃ ἔγκυος, νὰ κάμῃ παιδί» (χφ., σ. 227).

Ἐκ τῶν νεκρικῶν νομίμων σημειώνομεν τὸ ἔθος, μετὰ τὴν ἐκπονήν καὶ τὴν περιστολήν τοῦ νεκροῦ, τῆς καταθέσεώς του ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἑδάφους «κατὰ γῆς» μέχρι τῆς ἐκφορᾶς πρὸς ταφὴν. Ἐνδιαφέρουσα ἔτι εἶναι καὶ ἡ συνήθεια τῆς τοποθετήσεως κέρματος εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ἢ ἡ ἐναπόθεσις ἐντὸς τοῦ θυλακίου του χρημάτων³. Ἡ σάρωσις ἔτι τῆς οἰκίας δὲν ἐπιτρέπεται ἔφ' ὅσον χρόνον ὁ νεκρὸς εὐρίσκεται ἐντὸς αὐτῆς⁴ (χφ., σ. 24 Ἀρνισσα, σ. 314 Σωσάνδρα, σ. 367 Ἰδα, σ. 468 Μαργαρίτα).

Τὸ τέλος τοῦ θέρους εἶναι συνδεδεμένον πολλαχοῦ μὲ διαφόρους ἐθιμικὰς ἐκδηλώσεις. Εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην, ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸ Νησι (χφ., σ. 28), ὅταν τελειώνῃ ὁ θερισμὸς ἀφήνουν «5-6 στάχυα ἀθέριστα. Θὰ τὰ δέσωμε μὲ κόκκινη κλωστή καὶ ὕστερα ὅλοι ποὺ θερίζουν θὰ χορέψουν τρεῖς φορὲς γύρω ἀπὸ τὰ δεμένα στάχυα». Ἡ νοικοκυρὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν κατασκευάζει πίτταν, τὴν ὁποίαν φέρει εἰς τὸ χωράφι διὰ τοὺς θεριστάς.

Εἰς ἐπιδημικὰς νόσους ἐπὶ τῶν ζώων, ἦτοι τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων κ.ἄ., ὑπῆρχε παλαιότερον ἡ συνήθεια «νὰ καψαλίζουσαν τὰ ἄρρωστα ζῶα μὲ ξυλοφω-

¹ Βλ. *Erwin Rohde*, *Psyche*, I, Tübingen, 1925, σ. 254 καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11-12 (1958-59), Ἀθῆναι 1960, σ. 294, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

² Βλ. *E. Schneeweiss*, ἔνθ' ἄν., σ. 5.

³ Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου εἰς τοὺς Ἑλληνας, τοὺς Ρωμαίους καὶ ἄλλους λαοὺς Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., τόμ. Γ', σ. 330-333.

⁴ Βλ. περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐθίμου εἰς Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. 20 (1950), σ. 89-92.

τιά», τὴν ὁποίαν εἶχον ἀνάψει δύο ἄνδρες γυμνοὶ διὰ τριβῆς ξύλων¹ (χφ., σ. 30).

Ἐκ τῶν δημοδῶν παραδόσεων ἀναφέρομεν τὴν περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ χωρίου Πρόμαχοι (παλαιότερον Μπλάχοβον) εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀλμωπίας. Λέγεται σχετικῶς ὅτι «*ὅταν ἦρθαν ἐδῶ οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὸ Γράμαλι καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριό, ἔξεψαν στὸ ζυγὸ δυνὸ δίδυμα βόδια καὶ ὄργωσαν γύρω-γύρω τὸ χωριὸ καὶ εἶπαν ὅτι ἀπὸ τῶρα καὶ πέρα δὲν θὰ μετακινηθοῦμε ἀπὸ τῆ θέσι αὐτῆ. Ὅπως καὶ ἔγινε. Τὸ χωριὸ μας εἶναι στὴν ἴδια θέσι*». Ἐπειδὴ εἶναι ὠργωμένον τὸ χωριὸν ὑπάρχει ἡ παράδοσις «*πῶς ὅποιος φύγη ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, ὅπου κι ἂν πάη, δὲ θὰ προκόψῃ. Ἡ πίστις αὐτῆ ὑπάρχει καὶ μέχρι σήμερον. Γι' αὐτὸ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μας δὲν ξενιτεύονται*» (χφ., σ. 222-223).

Εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην διασώζεται τὸ ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος γνωστὸν ἔθις τῆς καθιερώσεως χώρου διὰ μαγικοῦ κύκλου, ὃ ὅποιος ἐσχηματίσθῃ διὰ περιαιροτριάσεως. Ὁ Πλούταρχος (Ρωμύλ. 1) ἀναφέρει ὅτι οὕτω καθωρίσθῃ ἡ περιοχὴ εἰς ἣν ἐκτίσθῃ ἡ Ρώμη. Τὸ ὄργωμα τόπου κύκλῳ διὰ διδύμων μόσχων ἢ βοῶν, διαδεδομένον καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς παλαιότερους χρόνους ἐπεῖχε θέσιν μαγικῆς πράξεως πρὸς ἀποδίωξιν συνήθως ἐπιδημικῶν νόσων, ὡς ἡ πανώλης. (Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν ἐν Λαογρ., τόμ. 7, σ. 473-75, 505-507).

Ἡ πίστις εἰς τὰς Νεραΐδας ἀπαντᾷ καὶ ἐνταῦθα εὐρέως. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ κάτωθι παράδοσις. «*Μιά φορὰ ἦτανε μιὰ δάβω (=μαμμη) στὸ χωριό. Τῆ νύκτα ἦρθεν ἓνα σαμοβίλι (=Νεραΐδα) σὰν ἄντρας τῆς ἐκτύπησε τὴν πόρτα καὶ τὴν ἐζήτηξε νὰ πάη, γιατί ἡ νύφη τῆς εἶναι νὰ γεννήσῃ. Πάει μπροστὰ αὐτὸς καὶ ἡ δάβω ἀποπίσω. Βγαίνουν ἀπὸ τὸ χωριό. Ἡ δάβω ἄρχισε νὰ φοβᾶται λέει μέσα της «*ποῦ πάω*».*

*Ἐφτάσανε σὲ μιὰ σπηλιά. Λέει τῆς: «*Θέλει νὰ γεννήσῃ ἡ νύφη μας*».*

Ἡ νύφη ἐγέννησε. Καὶ μετὰ ὁ ἄντρας γιὰ νὰ τὴν πληρῶσῃ τῆς δίδουν τῆς δάβω γιὰ λεφτὰ φλοῦδες κρεμμυδιῶν.

Ἡ δάβω ἐτοιμάζεται νὰ φύγῃ. Ὅταν γύρισε ἦταν ἀπὸ τὸν τρόμο της ζαλισμένη. Καὶ λέει στὸ σπῖτι «*τί ἔπαθα ἀπόψε*». Ἦτανε σαμοβίλες αὐτοὶ πού με πήρανε, δὲν ἦτανε ἄνθρωποι σὰν ἐμᾶς. Νὰ τί λεφτὰ μοῦ ἔδωσαν φλοῦδες ἀπὸ κρεμμύδια. Τί νὰ τὰ κάμωμε αὐτά; καὶ τὰ πέταξαν ἀπὸ τὸ παράθυρο. Πῆγαν οἱ σαμοβίλες (=Νεραΐδες), τὰ εἶδαν πεταμένα καὶ ἐθύμωσαν. Καὶ λένε: «*Ἐβγα, δάβω, νὰ ἴδῃς πού μᾶς τὰ πέταξες τὰ λεφτὰ*» (χφ., σ. 63 Νησί). (Βλ. ἔτι ἄλλας παραλλαγὰς, χφ., σ. 9 Ἐδεσσα, σ. 390 Λουτροάκι).

Ἡ διήγησις αὕτη ἔχει πλατεῖαν διάδοσιν καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους,

¹ Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν εἰς Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Ε'-ΣΤ' (1943-44), ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 45 κ.ἑξ.

ἐπὶ παραδ. εἰς Κρήτην¹, Σωζόπολιν Βορείου Θράκης², Λέρον³, Κάραπαθον⁴ καὶ ἄλλαχού⁵.

Γενικὴ εἶναι ἡ πίστις καὶ ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὴν νύκτα τῆς τρίτης ἡμέρας ἢ ἐπὶ τρεῖς νύκτας ἀπὸ τῆς γεννήσεως κάθε ἀτόμου ἔρχονται εἰς τὴν οἰκίαν ὅπου τὸ βρέφος αἱ τρεῖς Μοῖρες καὶ ὀρίζουν (= γράφουν) τὴν τύχην του εἰς τὴν ζωὴν⁶ (βλ. χφ., σ. 152-154 Ἄρνησσα, σ. 180-181 Ἄγ. Ἀθανάσιος, σ. 352-353 Ἰδα, σ. 447 Λουτράκι, σ. 485 Φλαμουριά). Οἱ οἰκτεῖοι τοῦ βρέφους ἐπιζητοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν εὐμένειαν τῶν Μοιρῶν πρὸς τὸ νεογέννητον· οὕτως ἢ μητέρα τῆς λεγοῦς, ἢ πενθερά της καὶ ἡ μαμμὴ (= μαῖα) τοποθετοῦν ἐπὶ τραπέζης «ἕνα ψωμί, μέλι, μαχαίρι, κουτάλια, πιρουνία καὶ βιβλία» προφανῶς διὰ νὰ φάγουν αἱ Μοῖρες, οὕτω δὲ εὐχαριστημένοι, νὰ ὀρίσουν καλὴν μοῖραν εἰς τὸ νεογέννητον (χφ., σ. 152).

Παραδόσεις περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου κατεγράφησαν μία ἐν Ἐδέσσει, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται περὶ τῆς πόσεως κρυφίως ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του «τοῦ ἀθάνατου νεροῦ» καὶ τῆς κατόπιν ἔνεκα τοῦ φόβου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ῥίψεώς της εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα μετεμορφώθη εἰς ἰχθὺν κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ σώματός της (χφ., σ. 13-15). Πρόκειται περὶ τῆς εὐρέως γνωστῆς παραδόσεως τῆς Γοργόνας⁷, ἣτις ἀναδύεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ ἐρωτᾷ τοὺς ναυτικούς τοὺς ὁποίους θὰ συναντήσῃ, ἐὰν ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος. Ἄλλη παράδοσις λέγει «ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τὰ κοντάρια γιὰ τὶς σημαῖες τοῦ στρατοῦ του τὰ ἔκοψε ἀπὸ τὴν Κορυφή (= χωριὸν κοντὰ στοὺς Σαρακηνοὺς) (χφ., σ. 406 Λουτράκι).

Ἐκ τῶν παραδόσεων αἱ ὁποῖαι ἀναφέρουν περὶ τῆς ἀνεγέρσεως ἐκκλησιῶν σημειῶναι τὴν σχετικὴν πρὸς τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἄγ. Γεωργίου (εἰκ. 6) βορειο-ανατολικῶς τοῦ χωρίου Ἅγιος Ἀθανάσιος. Κατὰ τὴν σχετικὴν διήγησιν τὸ ἐκκλησίδιον τοῦτο εἶναι νέον, κτισθὲν πρὸ 50-60 ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Μανόλιτση

¹ Βλ. εἰς περ. Προμηθ. ὁ Πυρφ., ἔτ. 1925, ἀρ. 10, σ. ζ' καὶ 11, σ. ζ'. Ἐπετ. Κρητ. Σπουδ., τόμ. Β' (1939), σ. 143-44.

² Βλ. ἐν Λαογρ., τόμ. 4 (1912-13), σ. 727-729.

³ Λ. Α. ἀρ. χφου 2279, σ. 54-55, (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1958).

⁴ Μ. Γ. Μιχαηλίδου *Νουάρου*, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. Α', 1932, σ. 240-42.

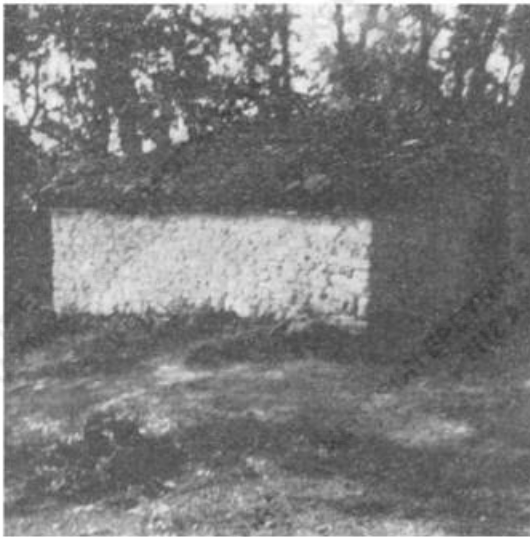
⁵ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, σ. 638-642, 794-97, ἀρ. 402 (Ἰμβρου). Λ. Α. ἀρ. 2456, σ. 271 καὶ ἀρ. 2457, σ. 303 (Χίος).

⁶ Περὶ τῆς δοξασίας ταύτης εἰς ἄλλους ἑλληνικούς τόπους βλ. Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, τόμ. Α', 1904, σ. 558-564. Μ. Γ. Μιχαηλίδου *Νουάρου*, ἔνθ' ἄν., σ. 103-104 κλπ.

⁷ Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., τόμ. Α', σ. 307 κ.εξ., τόμ. Β', σ. 1168 κ.εξ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, *Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου*, «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου», Ἀθῆναι 1953, σ. 401 κ.εξ.

καταγομένου ἔξ Ἁγίου Ἀθανασίου. Οὗτος εἶχεν ἴδει προηγουμένως ἐν ὄνειρῳ τὸν Ἁγιον Γεώργιον, ὅστις τὸν ὠδήγησε νὰ σκάψῃ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου σήμερον ἡ ἐκκλησία καὶ νὰ ἀνεύρῃ τὴν πέτραν ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἀνάγλυφος ἢ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου (εἰκ. 7). Οἱ κομιτατζήδες, ὅταν ἀνευρέθη ἡ εἰκὼν δὲν ἐπέτρεπαν εἰς τὸν Μανόλτση νὰ κτίσῃ τὴν ἐκκλησίαν. Τότε, ὅταν «οἱ κομιτατζήδες πὺν εἶχαν ἐκεῖ κοντὰ τὸν κρηψῶνα τῶν ἀποκοιμήθησαν, ὁ Ἁγιος Γεώργιος ἐπῆγε καὶ τοὺς καταμαύρισε στὸ ξύλο». Οἱ κομιτατζήδες ἐξύπνησαν ἀμέσως, μόλις δὲ ἐξημέρωσε συνεκέντρωσαν τοὺς κατοίκους καὶ μὲ τὰς ὁδηγίας τοῦ Χριστοῦ Μανόλτση ἔκτισαν τὴν ἐκκλησίαν. «Ἀπὸ τότε

Εἰκ. 6. Τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

πὺν ἐκτίστηκε τὸ ἐκκλησάκι παρουσιάστηκε ἐκεῖ ἓνα μεγάλο φίδι πὺν ἐπλάγιαζε (=ἐκοιμᾶτο) δίπλα στὴν πέτρινη αὐτὴ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὸ φίδι αὐτὸ ἦταν πολὺν μεγάλο, 1-2 μέτρων, εἶχε σῶμα πὺν ἦταν τριχωτὸ στὸ κεφάλι καὶ μαῦρο χρῶμα. Τὸ φίδι αὐτὸ δὲν ἐπέιραζε τοὺς διαβάτες. Τώρα εἶναι μερικὰ χρόνια πὺν ἐχάθηκε τὸ φίδι. Ἀπὸ τότε πὺν ἀπέθανε ὁ Χριστὸς Μανόλτσης πὺν ἔκτισε τὸ ἐκκλησάκι, ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια ἀπέθανε καὶ τὸ φίδι. Λένε πὺς ὁ Μανόλτσης ἐκοιμότανε ἐκεῖ μὲ τὸ φίδι» (χφ., σ. 156-58).

Περὶ τῆς πανώλους (=πανούκλας) ἐπιστεῦετο παλαιότερον, ὅτι «ἐρχόντανε στὸ χωριὸ σὰ γυναῖκα καὶ εἶχε γραμμένα τὰ ὀνόματα πὺν ἤθελε νὰ πάρῃ. Τὰ ὀνόματα αὐτὰ τὰ ἐζητοῦσε νύκτα. Ὁ κόσμος ἔβλεπε ἓνα φῶς πὺν ἀναβε καὶ ἐσβηνε ψηλὰ στὰ βουνά. Αὐτὴ ἡ πανοῦκλα ἔφαχνε τὰ ὀνόματα πὺν εἶχε σημαδέψει νὰ πάρῃ. Βρίσκονται παλιὰ μνήματα καὶ ἐμεῖς λέμε

Εἰκ. 7. Ἡ ἀνάγλυφος εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἰδρυμένη παραπλεύρως τοῦ ἐκκλησιδίου.

πὼς εἶναι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, τὰ βρίζομε σὲ διάφορα μέρη στὰ βουνά...» (χφ., σ. 185 Ἐγ. Ἀθανάσιος).

Ἡ προσωποποίησης τῆς νόσου, συνήθως ὡς γραίας, εἶναι πλατέως διαδεδομένη, μαρτυρεῖται δ' ἤδη ἀπὸ τοῦ 3ου αἰῶνος μ.Χ. εἰς τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ (Migne, P.G., 46, 956c, 953d)¹.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι ἔτι καὶ αἱ ἱστορικαὶ παραδόσεις, ἀφηγήσεις, περὶ τῆς κακοποιοῦ δράσεως εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην τῆς Μακεδονίας, κακουργιῶν, βιαιοτήτων καὶ φόνων τῶν κομιτατζήδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος. Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν διηγήσεων τούτων κατέγραψα ἐλαχίστας. Ἐκ τούτων, πλὴν τῆς ἀνωτέρω ἀναφερομένης, ἥτις συνδέεται μὲ τὴν ἴδρυσιν τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πλησίον τοῦ χωρίου Ἁγίου Ἀθανασίου, σημειῶνω καὶ τὴν ἀκόλουθον ἐκ τοῦ χωρίου Προμάχοι. «Ἀρχικομιτατζῆς τῆς περιοχῆς μας ποὺ ἐτρομοκρατοῦσε καὶ ἐσκότωνε τὸν κόσμον ἦταν γύρω ἀπὸ τὸ 1903 καὶ κατόπιν ὁ Καρατάσος ἀπὸ τὴν Ἄρνισσα. Αὐτὸς συνεργαζότανε μὲ τὸ διοργανωτὴ τοῦ Κομιτάτου τὸ Βούλγαρο Λούκα, λοχαγὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ. Καὶ τοὺς δύο αὐτοὺς ἐσκότωσε ὁ Γαρέφης» (χφ., σ. 226).

Ἄλλη παράδοσις ἐπίσης ἐκ Προμάχων ἀναφέρει περὶ τῆς διὰ προδοσίας καταστροφῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων τοῦ χωρίου Γκράντιστα. Ὅλοι οἱ κάτοικοι ἐσφάγησαν ὑπ' αὐτῶν, σωθέντος μόνον ἑνὸς καλογέρου, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς τὸ σημερινὸν χωρίον Ἀρχάγγελος (χφ., σ. 224-25).

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐπισκοπήσεως τῆς συλλεχθείσης ὕλης ταύτης παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὸν ἐκ παραδόσεως λαϊκὸν βίον εἰς τὴν ἀκριτικὴν περιοχὴν ταύτην τῆς Μακεδονίας, παρὰ τὴν ξενικὴν κατὰ τὸ παρελθὸν γλωσσικὴν ἐπίδρασιν, ὑπάρχει χαρακτηριστικὴ ἐνότης πρὸς τὴν ἀντίστοιχον λαϊκὴν παράδοσιν εἰς τὸν λοιπὸν ἑλληνικὸν κόσμον ἀπὸ τῶν βορείων συνόρων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μέχρι τῶν νοτιωτέρων περιοχῶν του τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου.

¹ Βλ. καὶ εἰς Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν, τόμ. Ε' (1954-1955), σ. 360-363.

R É S U M É

Rapport sur une mission folklorique au département de Pella en Macédoine (29 juin - 18 juillet 1961)

par Georges Spyridakis.

L'auteur rend compte des résultats de sa mission, réalisée entre le 29 juin et le 18 juillet 1961, dans les villages du département de Pella en Macédoine nord-ouest, à savoir: Edessa, Nissí, Arnissa (jadis Ostrovo), St Athanase, Sarakiní, Prómachi, Sossándra, Ida, Loutráki, Margharíta et Flamourιά.

Le matériel recueilli dans 585 pages grand format in 8°, comprend, en plus du texte, 70 chansons et danses folkloriques enregistrées au magnétophone. L'auteur, se basant sur ce matériel, remarque que les coutumes du culte populaire, les traditions folkloriques et les manifestations de la vie sociale et autres sont en étroite liaison avec la vie populaire folklorique des autres régions helléniques, même des régions les plus éloignées, comme les îles de Crète et Chypre. Ainsi, la coutume connue en Thrace et au Dodécannèse de la réunion d'un groupe d'enfants, la matinée du 1er mars, qui, en tenant une hirondelle en bois, chantent une chanson du printemps, est également répandue dans cette région (Arnissa, St Athanase, Loutraki et Margharita). Cette coutume est, comme on sait, une survivance de la Grèce antique (voir Athénée VIII, 60). Très répandue aussi dans la région visitée est la coutume selon laquelle les mères lient, le 1er mars, au poignet des petits enfants des fils blancs et rouges, coutume mentionnée déjà comme populaire par Jean Chrysostome (voir plus haut, p. 377).

La fête de St Georges prend une importance particulière dans la vie populaire. Elle est liée aux coutumes pastorales et agricoles, comme p.ex. l'égorgement, au cours de la fête, d'animaux dont la viande est distribuée gratuitement aux pèlerins etc. Le soir de la veille de cette fête, les portes des maisons sont ornées de fleurs et on dessine, avec du fumier de bœuf, des croix sur les portes. Cette dernière coutume nous rappelle une coutume analogue de l'antiquité qui avait lieu pendant les Anthestéria (Ἀνθηστῆρια) en Attique. Les actes relevant du culte des morts des samedi et au dimanche de la Pentecôte sont semblables aux coutumes des autres pays helléniques, comme aussi les croyances relatives aux «jours-mois» (μερομήνια) pendant les premiers six ou douze jours du mois d'août.

L'auteur parle ensuite de la bénédiction des premiers raisins (le 6 août), de l'égorgement des porcs à la veille de la Noël, et d'autres coutumes. Concernant le domaine du culte populaire sont mentionnés: 1) St

Spyridion, protecteur des agriculteurs. 2) St Stylianos, protecteur des enfants qui meurent immédiatement après leur naissance. 3) Le Prophète Élie, le Saint de la pluie. 4) Les Sts Anargyres, comme médecins. Le jour de leur commémoration (1er juillet), au village de Nissi, on sacrifie un animal qu'on cuit et distribue aux habitants, pour protéger les enfants contre les épidémies. 5) St. Modeste, qui est considéré comme le protecteur des animaux contre les maladies, etc.

Le culte antique du serpent comme protecteur de la maison survit aussi dans cette région, comme, d'ailleurs, dans tous les Balkans.

A l'Est du village Promachi, il y a une pierre appelée «Pierre du serpent» où se déroulent des actes superstitieux, par des femmes stériles désireuses d'enfanter.

Parmi les pratiques funéraires, on mentionne la déposition par terre du mort après son décès et l'habitude de placer sur sa bouche une «obole» (une pièce de monnaie) ou de mettre de l'argent dans ses poches.

Ensuite on mentionne des coutumes agricoles de la fin de la moisson. Pour éviter les maladies épidémiques des animaux, on les fait passer par-dessus un feu (feu de bois) récemment allumé. Avant de fonder un nouveau village, on fait labourer par la charrue le terrain choisi, habitude qui remonte à l'antiquité (Plut., Rom. 1).

La croyance panhellénique aux Fées est aussi répandue dans cette région, comme celle concernant les Parques, qui fixent le destin de chacun le troisième jour de sa naissance (voir ci-haut, p. 383-84).

Des légendes recueillies on mentionne :

a) celle d'Alexandre le Grand et de l'eau immortelle; b) celle de la fondation de la petite chapelle de St Georges au nord-est du village St Athanase; c) celle de la peste, se présentant sous l'aspect d'une femme, etc. Cette croyance est témoinnée déjà à partir du 3ème siècle de notre ère.

L'auteur finit par remarquer que la vie sociale traditionnelle dans cette région, malgré les influences inévitables, surtout linguistiques, provoquées par son voisinage avec le monde slave pendant la période de l'esclavage de ce pays sous la domination des Turques, présente une grande unité et s'accorde parfaitement avec celle du reste du monde hellénique.